

ІСТОРІЯ

народного
господарства
та
економічної
думки

УКРАЇНИ

ВИПУСК

37-38

2005

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА УСТАНОВА
«ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ»

**ІСТОРІЯ
НАРОДНОГО
ГОСПОДАРСТВА
ТА ЕКОНОМІЧНОЇ
ДУМКИ
УКРАЇНИ**

**Збірник
наукових праць**

Засновано в 1965 р.

**Випуск
37 – 38**

Київ – 2005

Історія народного господарства та економічної думки України.
Зб. наук. праць. — Випуск 37 – 38. — Київ, 2005. — 368 с. — (Державна установа «Інститут економіки та прогнозування НАН України»).

Випуск 37-38 всеукраїнського історико-економічного збірника продовжує серію видань, започатковану 1965 р. Зібрані у книзі статті органічно вливаються в основні розділи щорічника (історія економічних реформ, історія народного господарства, історія економічної думки). Публікується чергова добірка статей, присвячених творчості видатних вчених-економістів минулого і сучасності. Вперше в Україні перевидається стаття М. І. Тугана-Барановського — «Народное хозяйство [России в 1913 г.]».

Выпуск 37-38 всеукраинского историко-экономического сборника продолжает серию изданий, основанную в 1965 г. Собранные в книге статьи органически вливаются в основные разделы ежегодника (история экономических реформ, история народного хозяйства, история экономической мысли). Публикуется очередная подборка статей, посвященных творчеству выдающихся ученых-экономистов прошлого и настоящего. Впервые в Украине переиздается статья М. И. Тугана-Барановского — «Народное хозяйство [России в 1913 г.]».

Редакційна колегія :

Т. І. Дерев'янкін (відповідальний редактор), С. О. Біла, В. Г. Бодров, Л. П. Горкіна, В. І. Гринчуцький (заст. відповідального редактора), Л. Я. Корнійчук, В. В. Лантух, П. М. Леоненко, В. М. Трегобчук, Р. Д. Толстов (відповідальний секретар).

Рецензенти :

В. Д. Базилевич, Д. П. Богиня, Б. Й. Пасхавер.

Постановою Президії Вищої атестаційної комісії України від 22 травня 1997 р. (№ 1а /5) збірник наукових праць «Історія народного господарства та економічної думки України» включено у «Перелік № 1 наукових видань, в яких можуть публікуватися основні результати дисертаційних робіт» (Бюлетень Вищої атестаційної комісії України. — 1997. — № 2. — С. 81).

Затверджено до друку вченою радою
Державної установи «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

Адреса редколегії: 01011. Київ – 11, вул. Панаса Мирного, 26
Телефон 280-84-07
<http://news.te.ua/papers/econh>

В. В. Юрчишин

ЖИТТЯ І ТВОРЧІСТЬ ЗАРАДИ НАУКИ
До 75-річчя академіка НАНУ О. М. Онищенка

У статті коротко висвітлюється життєвий та творчий шлях видатного вченого — економіста-аграрника академіка НАН України Олексія Мусійовича Онищенка.

У кожній сфері людського буття завжди є Постаті, які активно впливають на її сучасне і майбутнє, творять її, виводять на вищий рівень розвитку, сприяють припливу до неї інших Постатей і, входячи в її історію, посідають у ній помітне місце. Завдяки цьому вони активно впливають на сучасне і майбутнє не лише кожної даної сфери, а й життя як такого, інтелектуально чи іншим чином збагачують і прикрашають його, своїм еством і здобутками працюють на нього і його першооснову – на людину, її інтереси і потреби.

У галузі економічної науки України взагалі та її аграрно-економічної гілки, зокрема, такою Постаттю є Олексій Мусійович Онищенко – видатний український вчений, добре знаний також у багатьох інших країнах, академік Національної академії наук України, доктор економічних наук, професор, головний науковий співробітник і керівник відділення аграрних проблем Інституту економіки НАН України. 30 вересня 2003 року йому виповнилося 75 років, з яких понад 50 років він присвятив економічній науці. Зійшовши на її вершину, О. М. Онищенко став урівень з іншими видатними Постаттями, на які завжди була багата українська земля. Будучи виходцем з прадавньої селянської родини села Телятники (нині – Нова Україна) Козельщинського району Полтавської області, він через все своє життя проніс відданість українському селянству і багато що зробив для нього.

Після закінчення у 1947 р. з відзнакою Полтавського сільськогосподарського технікуму і в 1952 році – також з відзнакою – економічного факультету Харківського сільськогосподарського інституту ім. В. В. Докучаєва (нині – Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва) О. М. Онищенко все подальше життя і наукову діяльність (за винятком кількох років роботи в Українському науково-дослідному інституті економіки і організації сільського господарства) зв'язав з Інститутом економіки НАН України. У ньому він пройшов шлях від референта, аспіранта, молодшого і старшого наукового співробітника до завідувача відділу оптимізації міжгалузевих комплексних проблем, а згодом – відділу економічних відносин в АПК та керівника

© В. В. Юрчишин, 2005

відділення аграрних проблем. У цьому ж інституті О. М. Онищенко в 1955 р. захистив кандидатську та в 1973 р. – докторську дисертації, а в 1974 р. одержав наукове звання професора. У 1985 р. обраний членом-кореспондентом АН УРСР, у 1990 р. – її дійсним членом (академіком).

Вивчення наукової спадщини академіка О. М. Онищенка підводить до винятково важливого висновку: з користю для себе і для аграрно-економічної науки йому на самому початку наукового шляху вдалося те, що не всім вдається навіть у зрілому віці. Мається на увазі його уміння, яке є нічим іншим, як внутрішньою особистісною потребою зосереджуватися на нових або недостатньо опрацьованих іншими дослідниками проблемах, заглиблюватись у їх науково-прикладну сутність і одержувати оригінальні результати, які розширюють межі досліджуваних процесів і явищ, збагачують їх, відкривають нові напрямки досліджень, дозволяють заглянути в майбутнє раніше інших дослідників. Важко сказати, чого тут більше: відповідних природних даних, неусвідомленого на початкових етапах наукової роботи, яке з часом переросло в науково-життєве кредо, вивчення особливостей наукової діяльності інших видатних вчених чи ще чогось – або все це разом. Конкретної відповіді на це запитання він і сам не знає та й не шукає її. Багато важливішим для нього самого і для науки стало те, що сукупність цих рис і здібностей вивела його в ряд найбільш талановитих дослідників.

Саме цим, скоріше всього, можна пояснити те, що вже перше дослідження О. М. Онищенка (середина 50-х років), присвячене економічним проблемам розвитку тваринництва у колгоспах Півдня України, привернуло увагу єдністю глибокої теорії і прикладних аспектів, нетрадиційними поглядами автора на досліджувану проблему, її глибоким науково-методологічним рівнем, багатообіцяючим творчим потенціалом молодого вченого. Особливе місце в ньому посідало обґрунтування методики визначення диференційованих нормативів планування розвитку тваринництва та коефіцієнтів розподілу обліковуваних на той час сукупно по тваринництву витрат основних і обігових засобів виробництва та праці, а також загальногосподарських витрат між тваринницькими галузями. Це досягнення стало своєрідним проривом у тодішніх знаннях про економіку і організацію тваринництва, воно відразу ввійшло у практику сільськогосподарських підприємств і зберігає своє значення до цього часу.

Неоціненним є науковий вклад О. М. Онищенка у розробку методології визначення собівартості продукції, чистого доходу (прибутку) і рентабельності в колгоспах. У свій час це були гостродискусійні проблеми, зумовлені в тому числі тим, що офіційна статистика і певна частина вчених заперечували доцільність використання зазначених категорій в колгоспах. О. М. Онищенко однозначно став на бік тих, хто не лише відстоював необхідність поширення всіх економічних категорій на колгоспний сектор економіки, а й вніс значний науковий вклад у їх практичне втілення. Такою ж мірою це стосується започаткованої і всебічно опрацьованої ним

методики організації внутрішньогосподарських організаційно-економічних відносин у колгоспах, яка відіграла важливу роль у підвищенні ефективності розвитку сільськогосподарських підприємств.

Винятково важливим за науково-прикладною сутністю і за значенням для практики був виконаний О. М. Онищенком у 60-х роках цикл досліджень з нової на той час проблеми економіко-математичного моделювання та оптимізації економічних процесів і систем. Визначальним у даній частині досліджень стали розробки, що стосувалися обґрунтування критеріїв оптимізації таких систем для потреб різних територіальних рівнів, дослідження проблеми розв'язування задач оптимізації аграрних і агропромислових формувань з дробово-лінійними критеріями з використанням методів лінійного програмування, розробка та визначення можливостей і способів практичного застосування методів багатокритеріальної оптимізації. За науковою новизною і прикладною сутністю ця частина його досліджень залишається неперевершеною до цього часу. На таку ж оцінку заслуговують також виконані вченим розробки з методології оптимізації рівня спеціалізації і структури виробництва в спеціалізованих господарствах, стадійної спеціалізації в тваринництві, постійних міжгосподарських зв'язків у виробництві окремих видів тваринницької продукції, оптимізації розвитку конкретного аграрного підприємства.

Неоціненним є вклад О. М. Онищенка в наукову розробку проблем спеціалізації, кооперування і агропромислової інтеграції – починаючи з первинних кооперованих та інтегрованих структур АПК до його територіальних систем районного рівня. Нагромаджені у цій частині результати досліджень переросли в опрацювання проблем організаційно-структурного розвитку АПК та формування галузевих і територіальних підсистем, моделювання й оптимізації економічних механізмів його (АПК) функціонування, організаційного прогресу в агропромисловому виробництві, визначення функціональної структури й обчислення основних параметрів АПК.

Останні півтора десятиліття О. М. Онищенко всебічно і глибоко досліджує розвиток аграрних відносин у сучасній Україні, в тому числі земельних і майнових відносин власності та організаційно-правової реструктуризації сільськогосподарських підприємств. Йому належить основне авторство в розробці методологічних і методичних засад приватизації майна державних підприємств агропромислового комплексу, проекту Закону «Про приватизацію землі в Україні», ідея неприйнятності зрівняльного розподілу між всіма громадянами країни віком понад 16 років тощо. Серед багатьох інших здобутків ученого щодо цього особливо помітне місце посідають розробки, що стосуються теорії і методології розвитку аграрних відносин та організаційно-методичних підходів до їх практичного втілення. Він першим або одним з перших обґрунтував концептуальні засади щодо особливостей вирішення земельних питань,

паювання майна в колгоспах, трансформації сільськогосподарських підприємств в агроформування ринково-підприємницьких типів. Цим розробкам належить помітне місце в справі поглиблення розуміння сутності аграрної і земельної реформ, особливостей і соціально-економічних результатів їх розвитку, надання їм еволюційного характеру та підпорядкованості інтересам селянства. Нещодавно він виконав фундаментальне дослідження з особливостей і проблем розвитку в Україні господарств населення.

Окреме місце в дослідженнях О. М. Онищенка посідає вивчення розвитку аграрних відносин у країнах СНД та Центральної і Східної Європи (з використанням одержаних результатів у практиці аграрних реформувань в Україні). До здобутків з даного циклу досліджень належить також обґрунтування визначального місця критерію власності в ефективності виробництва порівняно з показником розміру підприємств (ці дані одержані в результаті вивчення сільського господарства Польщі) і особливостей трансформації державних агроформувань у кожній НДР у кооперативні структури.

Академік О. М. Онищенко створив велику школу економістів-аграрників. Його учні захистили 39 кандидатських і 9 докторських дисертацій. Доробок друкованих праць вченого перевищує 400 найменувань, серед яких 5 індивідуальних і 20 колективних монографій.

Свою творчу працю О. М. Онищенко поєднує з великою науково-організаційною, педагогічною та громадською діяльністю: в різні періоди він займав посади заступника голови Наукової ради АН СРСР з соціально-економічних та правових проблем розвитку АПК, члена і заступника академіка-секретаря Відділення економіки НАН України, члена Відділення економіки і земельних відносин УААН, вчених рад по захисту дисертацій. Велику роботу проводив як член редколегій кількох наукових журналів та національний координатор Проекту ТАСІС з питань аграрної політики. З найкращого боку зарекомендував себе як професор ряду вищих навчальних закладів України. Виступав з науковими доповідями на міжнародних наукових конференціях у багатьох країнах світу. Свій славний ювілей академік Олексій Мусійович Онищенко зустрічає у розквіті творчих сил, він невтомно збагачує аграрно-економічну науку новими надбаннями.

Виходячи з прадавнього селянського роду хліборобської Полтавщини, О. М. Онищенко обрав девізом свого життя самовіддане і безкорисливе служіння українському селянству і всі віддані науці роки вірно дотримувався його. І якщо буде втілена в життя ідея спорудження в Україні Монумента на честь селянина-годувальника, вклад академіка Олексія Мусійовича Онищенка у його підмурок не залишиться не поміченим.

В статье кратко освещается жизненный и творческий путь выдающегося ученого — экономиста-аграрника академика НАН Украины Алексея Мусиевича Онищенко.

1. *Онищенко А. М.* Специализация сельскохозяйственного производства: Методологические проблемы оптимизации. — К. : Наук. думка, 1973. — 292 с.
2. *Агропромышленный комплекс Украинской ССР (совершенствование организационно-производственной структуры)* / А. М. Онищенко, А. В. Жаринов, Ю. И. Сопильняк [и др.] / Отв. ред. А. М. Онищенко. — К. : Наук. думка, 1980. — 198 с.
3. *Межхозяйственная кооперация и агропромышленная интеграция* / А. М. Онищенко, А. И. Смыслов, А. Ф. Фурдияк [и др.]. — К. : Урожай, 1980. — 312 с.
4. *Интенсификация социалистической экономики*. В 5 т. 6 кн. — Т. 4: Интенсификация промышленного и аграрного потенциала. — Кн. 2: Интенсивное развитие агропромышленного комплекса / А. М. Онищенко, Л. А. Шепотько, П. Ф. Веденичев [и др.] / Редколлегия кн.: А. М. Онищенко (отв. ред.) [и др.]. — К. : Наук. думка, 1990. — 399 с.
5. *Власність у сільському господарстві* / В. В. Юрчишин, О. М. Онищенко, П. Т. Саблук [та ін.] / За ред. В. В. Юрчишина, П. Т. Саблука. — К. : Урожай, 1993. — 352 с.
6. *Сучасна аграрна політика України: Проблеми становлення* / П. Т. Саблук, І. І. Лукінов, В. В. Юрчишин, О. М. Онищенко [та ін.] / За ред. П. Т. Саблука та В. В. Юрчишина. — Київ, 1996. — 664 с.
7. *Ринкова адаптація продовольчого комплексу України* / Б. Й. Пасхавер, О. М. Онищенко, В. Д. Слюсар [та ін.]. — Київ, 1998. — 265 с.
8. *Сільськогосподарська кооперация: суть та проблеми розвитку в Україні* / П. Т. Саблук, В. П. Ситник, О. М. Онищенко [та ін.] / За ред. М. Й. Маліка. — К. : ІАЕ УААН, 1999. — 163 с.
9. *Господарський механізм агропромислового комплексу кризового періоду* / Б. Й. Пасхавер, О. М. Онищенко, Л. В. Молдаван [та ін.] / Редколегія: Б. Й. Пасхавер (відп. ред.) [та ін.]. — Київ, 2001. — 351 с.
10. *Онищенко Олексій Мусійович: Біобібліографія до 75-річчя* / Вступ. ст. — Б. Й. Пасхавер, В. М. Трегобчук, А. Е. Юзефович, В. В. Юрчишин / Упоряд. В. Ф. Кифорак, Т. В. Лазарева, І. І. Череватенко [та ін.] / Відп. ред. В. М. Трегобчук. — К. : Наук. думка, 2003. — 134 с.; порт., іл. — (Біобібліографія вчених України / (НАН України)).
11. *Онищенко Олексію Мусійовичу – 75* // Економіка АПК. — 2003. — № 9. — С. 158.
12. *Гордість вітчизняної науки: До 75-річчя академіка НАН України О. М. Онищенко* // Економіка України. — 2003. — № 9. — С. 90-91.
13. *Юрчишин В. В. Онищенко Олексій Мусійович* // Вчені економісти-аграрники. — Кн. 5. — Ч. 2. — К. : Аграрна наука, 2001. — С. 115-119. (Серія «Українські вчені-аграрії ХХ століття»).